

MONDROS MÜTAREKESİ MÜZAKERELERİNDE KAFKASYA MESELESİ

Muharrem TURP*

ÖZET

1918 yılı sonbaharında Bulgaristan'ın İtilaf Devletleri'ne başvurarak savaştan çekilmesi, Osmanlı Devleti için de savaşın bittiği anlamına geliyordu. Talat Paşa Hükümeti mütareke sürecinde Osmanlı Devleti'nin elini güçlendirmek için 4 Ekim 1918'de istifa etti. Yeni hükümet kuruluncaya kadar görevde kalan Talat Paşa Hükümeti, mütareke imzalanması için çeşitli girişimlerde bulunsa da bunlardan sonuç elde edemedi. Bu sırada Padişah, 14 Ekim 1918'de Ahmet İzzet Paşa'yı yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi.

Ahmet İzzet Paşa, mevcut askeri şartlar ışığında mütareke imzalanmasını zorunlu görmekteydi. Yapılan girişimler sonucunda mütareke şartlarının görüşülmesi için Rauf Bey başkanlığındaki heyet 26 Ekim 1918'de Midilli'nin Mondros Limanı'na ulaştı. 27 Ekim 1918'de Agamennon zırhlısında başlayan görüşmelere İngiltere adına Amiral Calthorpe katıldı. Mondros müzakerelerinde üzerinde en çok durulan konulardan biri Kafkasya oldu. Osmanlı Devleti'nin tüm cephe-lerde yaşadığı olumsuzluklara karşın tek başarılı olunan cephe Kafkasya idi. Öyle ki 1918 yılında Osmanlı Ordusu Bakü'ye ulaşmıştı. Bu durum müzakereler sırasında Kafkasya'nın önemini arttırdı. Kafkasya, İngiltere Savaş Ofisi'nin raporlarında kontrol altında tutulması gereken üç bölgeden biri olarak işaret ediliyordu. Bu amaçla Türkle-

* Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi tarih Bölümü, muharremt28@hotmail.com

rin Kafkasya ve İran'dan çekilmesi zorunlu gözüküyordu. Nitekim Savaş Ofisi'nin Amiral Calthorpe'a verdiği talimatta müzakereler sırasında bu konunun üzerinde önemle durulması gerektiği belirtildi. Ayrıca Ermenistan'ın büyütebilmesine yönelik adımların atılabilmesi için Türkler bölgeyi boşaltmalıydı.

Mütareke taslağına göre Kafkasya'ya ilişkin görüşülen düzenlemeler şöyle sıralanabilir; Osmanlı Ordusu terhis edilecek (5. Madde), Güney Kafkasya ve İran'ın kuzeybatısında bulunan kuvvetler 1878 sınırına geri çekilecek (11. Madde), Güney Kafkasya demiryolları dâhil tüm demiryollarının idaresini, Bakü ve Batum şehirlerini İtilaf Devletleri'ne bırakacak (15. Madde), tüm silah ve cephaneler hakkındaki tasarruf İtilaf Devletlerine bırakılacak (20. Madde). 24. Maddeye göre ise Vilâyâtı Sitte'de karışıklık meydana gelirse İtilaf Devletleri'nin işgal hakkı doğacaktı. Bu madde Kafkas Harekâtı'yla elde edilen siyasi ve askeri başarıları ortadan kaldırdığı gibi Anadolu'nun 3'te 1'inin de yeniden işgaline yol açabilecek bir durum arz ediyordu. Rusların 4 yıl boyunca yapamadığını İngilizler mütareke şartlarıyla elde etmek istiyorlardı.

Çalışmamızda 27 Ekim 1918'de başlayan ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla sonlanan müzakere sürecinde Kafkasya'ya ait hususlar Başbakanlık Osmanlı Arşivi, hatıratlar, telif ve tetkik eserler üzerinden incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti, İngiltere, Kafkasya

THE CAUCASIAN ISSUE IN THE NEGOTIATIONS FOR THE ARMISTICE OF MUDROS

ABSTRACT

In the autumn of 1918, Bulgaria's withdrawal from the war upon consulting with the Allies also meant the end of war for the Ottoman

Empire. The Talat Pasha government resigned to strengthen the empire's hand in the armistice process on 4 October 1918. Remaining in office until the forming of a new government, Talat Pasha's government failed in its efforts for the signing of armistice. Meanwhile, the Sultan appointed Ahmed İzzet Pasha to form the new government on 14 October 1918.

In view of the military conditions, Ahmed İzzet Pasha deemed it compulsory to sign the armistice. As a result of some initiatives taken, a committee presided by Rauf Bey reached Port Moudros in the Lemnos Island on 26 October 1918 to negotiate the conditions for the armistice. On behalf of Britain, Admiral Calthorpe participated in the negotiations that began on HMS Agamemnon on 27 October 1918. One of the hot topics of the negotiations was Caucasia. Despite all the adversities that the Ottoman Empire suffered in all fronts, Caucasia was the only success. In fact, the Ottoman Army had reached Baku in 1918. This situation increased the importance of Caucasia during the negotiations. The Caucasus was being indicated as one of the three regions that must be kept under control in the reports of the British War Office. For this purpose, it was deemed imperative for Turks to withdraw from Caucasia and Iran. As a matter of fact, the War Office had instructed Admiral Calthorpe to place emphasis on this subject during the negotiations. Also Turks were to withdraw from the region for steps to be taken for expanding Armenia.

According to the negotiation draft regarding the Caucasus, the Ottoman Army would be discharged (Article 5), the forces in the South Caucasus and North-western Iran would withdraw to the borders of 1878 (Article 11), the cities of Baku and Batumi and the administration of all railroads including those in the South Caucasus would be left to the Allied Powers (Article 15), and all the arms and ammunition would be placed at the disposal of the Allies (Article 20). Also, according to Article 24, in the case of any chaos in the Six Provinces, the Allied Powers would be entitled to occupy. This article would both take away all the political and military accomplishments obtained by

the Caucasian Operation and it could also lead to a reoccupation of one thirds of Anatolia. So, with these armistice conditions, the British desired to succeed what Russians could not in 4 years.

By drawing on the Turkish Prime Ministry's Ottoman Archive, certain memoirs, books and research works, the current study tries to analyse and reveal certain matters relating to the Caucasus in the process of the negotiations that started on 27 October 1918 and concluded by the signing of the Armistice of Mudros on 30 October 1918.

Key Words: Armistice of Mudros, Ottoman Empire, Britain, Caucasus

Giriş

Fransız ihtilali sonrası Avrupa'da meydana gelen gelişmeler, sömürgecilik faaliyetlerindeki rekabet ve milliyetçilik faaliyetleri zamanla Avrupa devletlerini karşı karşıya getiren sonuçlar doğurdu. Askeri, iktisadi ve sosyal dengelerdeki değişim sonucunda Birinci Dünya Savaşı patlak verdi. Savaşın başlamasındaki kıvılcım ise 28 Haziran 1914'te Avusturya Macaristan Veliahtı Franz Ferdinand'ın bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi oldu. Avusturya-Macaristan, 28 Temmuz günü Sırbistan'a savaş ilan etti¹. Bu gelişmenin ardından Avrupa'da bloklar kendini gösterdi. 31 Temmuz'da Rusya seferberlik ilan ederek Sırbistan'ın yanında yer aldı. Almanya, 1 Ağustos'ta Rusya ve 2 Ağustos'ta Fransa'ya savaş ilan etti. Tüm bu gelişmelerin ardından İngiltere de 5 Ağustos'ta Almanya'ya savaş ilan etti. Böylece savaş bütün dünyaya yayılmaya başladı².

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na İtilaf Devletleri arasında girmek için çeşitli teşebbüslerde bulunsa da bir sonuç alamayınca Almanya ile görüşmeye başladı. Sonunda 2 Ağustos 1914'te Türk-Alman

¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi tarihi 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983, s. 99-104.

² A. Haluk Ülman, **Birinci Dünya Savaşına Giden Yol**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973, s. 205-207.

ittifakı imzalandı. Osmanlı Donanması, 29 Ekim 1914'te Rus limanlarını bombalayınca Osmanlı Devleti fiilen savaşa katılmış oldu. 11 Kasım 1914'te ise Osmanlı Devleti resmen İtilaf Devletlerine savaş ilan etti³.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nun başarılı olduğu tek cephe Kafkas Cephesi oldu. 1917'ye gelindiğinde Rusya, büyük iç karışıklıklar yaşıyordu. Sonunda Ekim 1917'de Rusya'da ihtilal baş gösterdi ve Bolşevikler Çarı devirerek yönetimi ele aldı. Bolşeviklerce kurulan Sovyet hükümeti ise ilhaksız ve tazminatsız barış sloganıyla hareket ederek 3 Mart 1918'de Brest-Litowsk Antlaşması'nı imzalayarak savaştan çekildi. Antlaşmayla Rusya, işgal ettiği bölgelerden çekilecek ve Elviye-i Selase de plebisit yapılacaktı. Ancak Osmanlı Devleti artan Ermeni mezalimini sebep göstererek 12 Ağustos 1918'de ileri harekâta başladı⁴.

Erzincan'daki 3. Ordu tarafından başlatılan ileri harekât neticesinde 20 Şubat'ta Bayburt, 3 Nisan'da Ardahan, 14 Nisan'da Batum, 25 Nisan'da Kars ele geçirildi. Böylece 1877 sınırları aşılmış oldu. Osmanlı Ordusu 1918 Eylül ayına kadar geçen süreç içerisinde kuzeyde Bakü, orta mihverde Tebriz ve güneyde İran'ın Rumiye Gölü'ne kadar geniş bir alanı ele geçirmişti. Ancak diğer cephelerde durum iç açıcı değildi. Suriye ve Irak cephelerinde alınan yenilgilerle birlikte geri çekilmeler başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin müttefikleri için de durum pek parlak değildi. Öyle ki 29 Eylül 1918'de Bulgaristan'ın ateşkes imzalayarak savaştan çekilmesi Osmanlı Devleti için de savaşın bitişi anlamına geliyordu⁵.

³ Ahmet Hurşit Tolon, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 29-35.

⁴ Selçuk Ural, "Kurtuluş'tan Mondros Mütarekesine Vilayât-ı Şarkiye'de Meydana Gelen Mülki ve İdari Sorunlar", **Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 9, 2010, s. 10-12.

⁵ Levent Ünal, "Birinci Dünya Harbi'nde Erzurum'un Düşmesi Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler ile Bölgede Cereyan Eden Muharebelerin Değerlendirilmesi", **100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı'nda Kafkas (Doğu) Cephesi Uluslararası Sem-**

Mondros Mütarekesi Öncesi Gelişmeler

Savaşın Osmanlı Devleti için sona erdiğini anlayan Sadrazam Talat Paşa, mütareke isteği için çalışmalarına başladı. 1 Ekim 1918’de toplanan Meclis-i Vükela toplantısında mütareke imzalamanın zorunluluk haline geldiğini belirtti. Ancak İttihat ve Terakki Fırkası tarafından kurulan hükümetin Osmanlı Devleti için bir dezavantaj olduğunu belirterek çekilme kararı alındı. Nitekim 4 Ekim’de istifasını padişaha sundu⁶.

Talat Paşa, yeni hükümet kurulana kadar görevini sürdürdü. Bu sırada ilk olarak İspanya ardından İsviçre Hükümetleri aracılığıyla 5 Ekim’de Amerika Birleşik Devletleri’ne 12. Maddelik bir mütareke taslağı sunuldu. Wilson prensipleri referans alınarak hazırlanan mütareke isteği yanıtızsız kaldı⁷. Bunun üzerine İzmir Valisi Rahmi Bey, İzmir Vilayet Yabancı İşleri Müdürü Charles Karabiber ile tüccar Edmond Giraud ile birlikte İngiltere’ye mütareke isteğinde bulunmak için 3 Ekim’de Atina’ya gönderildi. 6 Ekim’de İngiltere’nin Atina elçisi Lord Granville’e hükümetin mütareke teklifi iletildi⁸.

Tevfik Paşa’yı yeni kabineyi kurmayı başaramayınca Sultan Vahdettin, 14 Ekim 1918’de, görevi, tarafsız kimliğiyle tanınan ve asker olarak ordunun da beğenisini kazanmış olan Ahmet İzzet Paşa’ya verdi⁹.

Ahmet İzzet Paşa Kabinesi’nin en önemli hedefi mütareke yapmaktı. Nitekim ilk iş olarak Kut’ül Amare’de esir alınan General

pozyumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 444-445; Ali Türk-geldi, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948, s. 25-26.

⁶ David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış**, Çev: Mehmet Harman, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s. 365-367.

⁷ Gotthard Jaeschke, “Mondrosa Giden Yol”, **Bellekten**, Cilt: 28, Sayı: 109, 1964, s.142; Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâp Tarihi, III**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 702.

⁸ Jaeschke, “Mondrosa Giden Yol” s.144.

⁹ Metin Ayışığı, **Mareşal Ahmet İzzet Paşa**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 152.

Townshend'in arabuluculuk teklifini kabul ederek İngiltere Hükümetiyle görüşmek için görevlendirildi¹⁰. 16 Ekim'de Meclis-i Vükela'nın onayını alarak ertesi gün Townshend'dan İngiltere ile arabuluculuk yapmasını istedi¹¹.

Ahmet İzzet Paşa, Bahriye Nazırı Rauf Bey'i mütareke metninin hazırlanması için görevlendirdi. Rauf Bey ile Townshend 17 Ekim'de mütareke şartları üstünde anlaşmaya vardı¹².

Türk heyeti başkanı olarak Bahriye Nazırı Rauf ile Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet, Erkân-ı Harb Kaymakamı (Kurmaya Yarbay) Sadullah Bey ve kâtip Ali Türkgeldi görevlendirildi. Heyete sonradan deniz subaylarından Tefik Bey de dâhil edildi. Heyet 26 Ekim'de Limni adasının Mondros Limanına vardı¹³.

Görüşmelere İtilaf Devletleri adına Heyet Başkanı Amiral Calthorpe ile Albay Byons, Binbaşı Dickens, kâtip Teğmen Cormrod ve 3. Oturumun ardından ise Albay Burmster katıldı¹⁴.

Türk Heyeti'ne Verilen Talimat

Mondros Mütarekesi için heyete görüşmeler sırasında izleyecekleri yolu gösteren 8 maddelik bir talimatname verildi. Buna göre hükümet boğazlar mütareke sırasında ticari ve askeri gemilere açık olmasını kabul edecekti ancak Yunan savaş gemileri bu maddenin dışında tutulacaktı. Boğazların istihkamâtı Osmanlı Devleti tarafından sağlanacak ancak eğer İngiliz heyetinin ısrarı söz konusu olursa Osmanlı askerinin yanında İngiliz subaylarının da bulunması kabul edilecekti. Fakat bunlar barış anlaşmasının imzalanmasından sonra boğazları terk edeceklerdi. Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarından geçecek olan gemiler iki boğaz arasında iki günden fazla kalmayacaklar ve Karadeniz ve Adalar Denizi'ne geçeceklerdi (1. Madde).

¹⁰ Jaeschke, "Mondrosa Giden Yol", s. 14.

¹¹ Ayışığı, **Mareşal Ahmet İzzet Paşa**, s. 164.

¹² Türkgeldi, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s. 29-31.

¹³ Türkgeldi, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s. 31-32.

¹⁴ Türkgeldi, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s. 34,44.

Askerin terhisi hususunda İngilizlerin teklifi kabul olunmakla birlikte asayişin korunması için barış teşkilatında öngörülen miktarı aşmayacak kuvvet silahaltında bulundurulacaktı. Orduda bulunan yabancı askerler ise memleketlerine iade edilecekti. (2. Madde)

Mütarekenin imzalanmasıyla birlikte bütün cephelerdeki savaş hali son bulacaktı (3. Madde)

Gerek dâhilde gerek karasularında emniyeti ve asayişi Osmanlı hükümeti sağlayacak, hükümetin hiçbir surette idaresine müdahale kabul edilmeyecekti. Ayrıca memleketin hiçbir noktasına asker çıkarılmayacaktı. (4. Madde)

Karadeniz havzasında Almanların taarruzlarına ve bahriyeyi tehlikeye düşürmeleri halinde gerekli tedbirleri almak Osmanlı Hükümeti'ne ait olacak, ancak İngilizler kendilerine kanaat bahş olacak tarzda bunları teftiş hakkına sahip olacaktır. (5. Madde)

Mütarekeyle birlikte ticaret ve deniz ticareti serbestisi kabul edilmekle birlikte ülkeye hububat ve benzeri maddelerin ithaline devam edilmesi istenecekti. (6. Madde)

Mütarekeyle birlikte Almanya'dan alınan yardımlar kesileceği için maddi yardım talebinde bulunulacaktı. (7. Madde)

Milli namusu rencide edecek her türlü hareket ret edilecekti. Almanya ve Avusturya-Macaristan askerleri, memurları ve konsolosları iki ay içinde Osmanlı topraklarını terk edeceklerdi. Ancak bu ülkelerde sayıları on bini bulan ve büyük çoğunluğu öğrenci olan Osmanlı tebaasının ülkeye dönüşlere mevcut şartlarda imkân olmadığından bu amaçla yapılan herhangi bir teklif kabul edilmeyecekti. (8. Madde)¹⁵.

Osmanlı Hükümeti, İngilizlerin teklifine karşılık olarak heyetten söz konusu konulara ilişkin bu maddelerin esas tutularak müzakere yapılmasını istedi.

¹⁵ BOA, HR.SYS, 2563/3, 29.10.1918, s. 20.

İngiltere'nin Amacı ve Müzakerelerde Kafkasya

İngiliz Savaş Ofisi tarafından hazırlandı¹⁶. Taslak İngiltere'nin temel amacı deniz yollarının güvenliğini sağlamaktı. Bu sebeple Boğazlar, Kafkasya ve Ortadoğu'da etkin olabilecek şartları sağlayan bir taslak metin hazırlama yoluna gittiler¹⁷. Nitekim mütareke taslağının ilk dört maddesinde özellikle boğazların işgaline zemin hazırladılar ve bu yolla Osmanlı Devleti'nin başkentini de işgal ederek Ortadoğu ve Kafkaslardan çekilmesi için baskı yapabilecek konuma gelmeyi hedeflediler¹⁸.

Mütareke taslağı hazırlanırken Osmanlı Ordusu'nun Bakü'ye kadar ilerlemiş olması İngilizlerin Kafkasya üzerindeki emeller için kabul edilemez bir durumdu. Bu sebeple İngiltere, Kafkasya ve İran'da bulunan Osmanlı ordularının geri çekilmesi, Türk askerinin Azerbaycan Ordusu'na katılmasının engellenmesi, Kafkasya'daki irtibat hatlarının denetiminin ele geçirilmesi ve Ermeniler üzerinden Osmanlı Devleti'nin baskı altına alınmasını sağlayacak hususlara önem verdi¹⁹.

Müzakereler 27 Ekim 1918 Pazar günü başladı. Ancak müzakereler esnasında zabıt tutulmasına karar verilmedi. İngiliz kâtabi gayri resmi kaydederken, Ali Türkgeldi de görüşmeleri özel olarak kaydedip Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey aracılığıyla hükümete bildiriyordu²⁰.

Birinci Celse görüşmeleri aynı gün saat sabah 9.00'da başladı. Amiral Calthorpe, ilk dört maddenin üzerinde hiçbir değişiklik yapamaması noktasında hükümetinin emrini bildirdi²¹.

¹⁶ Fromkin, **Barışa Son Veren Barış**, s. 362

¹⁷ Arnold Toynbee, Kenneth P.Kirkwood, **Turkey**, London, 1926, s. 68.

¹⁸ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, I**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1992, s. 58.

¹⁹ Kaya Tuncer Çağlayan, "Dünya Savaşı Sonucunda Enver Paşa'nın Kafkasya'daki Planları ve İngiltere", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı:41, 1998, s. 518.

²⁰ Türkgeldi, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s. 33.

²¹ **BOA, HR.SYS**, 2305/20, 30.10.1918, s. 1.

Birinci celsede boğazlar, Osmanlı sularındaki torpillerin temizlenmesi ve Ermeni esirlerin serbest bırakılmasına ilişkin ilk dört maddenin görüşülmesinin ardından beşinci maddenin görüşülmesine başlandı²². Beşinci madde şöyleydi; *“hudutların muhafazası ve asayişini dahilinin idamesi için lüzumu görülecek kuvayı askeriyeden maadasının derhal terhis (miktarı bilahare itilaf hükümeti tarafından takarrür ettirilecektir)”*²³.

Maddenin bu hali heyete verilen 8 maddelik talimatnamenin ikinci maddesiyle çalışmaktaydı. Buna göre Calthorpe askerinin terhis işlemlerinin ardından Osmanlı kuvvetlerinin miktarının da İtilaf Devletleri tarafından daha sonra belirlenmesini istemekteydi. Bunun üzerine Reşat Hikmet Bey maddenin son fıkrasının *“miktarı hükümeti seniye ile müttelikler beyinde müştereken tayin edilecektir”* şekilde değiştirilmesini teklif etti. Ancak Amiral Calthorpe bu teklife karşı çıkarak *“hükümeti Osmaniyenin reyini aldıktan sonra müttelikler tarafından takarrür ettirilecektir”* şeklinde değiştirilmesini isteyince madde üzerinde tam bir anlaşmaya varılamadı²⁴.

İlk oturum Osmanlı savaş gemilerinin limanlara çekilmesi üzerine olan 6. Madde, İtilaf Devletleri'nin güvenliklerini tehlikede gördükleri herhangi bir noktayı işgal etme hakkına sahip olacakları 7. Madde ve Osmanlı limanlarının İtilaf Devletleri tarafından kullanılmasını içeren 8. Maddenin görüşmelerinin ardından son buldu²⁵.

İkinci Celse saat 15.30'da başladı. Osmanlı Devleti'nin liman ve tersanelerinden itilaf Devletleri'nin de faydalanmasını öngören 9. Madde ve ardından Toros Tünellerinin işgalini içeren 10 maddelerinin görüşülmesinin ardından sıra 11. Maddeye geldi ve Amiral Calthorpe maddeyi okudu; *“İran'ın şimali garbi kısmında ve Maverayı Kafkaskaki kuvveyi Osmaniyenin derhal kabletharî hudut dâhiline celbi.”* Ancak Rauf Bey maddenin bu haline karşı çıktı. Rauf Bey, İran'ın şimali garbi kıs-

²² BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 2- BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 3.

²³ BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 3.

²⁴ BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 3- BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 4.

²⁵ BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 5.

mının tahliyesinin kabul edileceğini belirtti ancak Kafkasya'dan çekilme konusundaki kararı eleştirerek 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması ile geri alınan üç sancağın Osmanlı Devleti'ne ait olduğu söyledi. Osmanlı Ordusu'nun Bakü'ye kadar ilerlemesinin sebebi olarak ise bölgede yaşayan ahali arasında, ortaya çıkabilecek sorunların engellenmesini sebep gösterdi. Bu sebeple eğer bu üç sancağın tahliyesi gerçekleşirse bölgedeki halkın sahipsiz kalacağını beyan etti²⁶. Reşat Hikmet Bey ise bu üç sancağın tahliyesi ile birlikte Gürcülerin bu bölgeleri ele geçirmek için hemen faaliyete geçeceklerini belirtti. Bu durum üzerine Amiral Calthorpe madde üzerinde bazı değişiklikler yapılabileceğini, kendilerinin bu bölgelerin tahliyesine kesin olarak karar vermediklerini ve lüzumlu görülürse istenileceğini belirtti. Sonuç olarak madde şu şekilde değiştirildi. “*İran'ın şimali garbi kısmındaki kuwayı Osmaniye'nin derhal harbden evvelki husus gerisine celbi hususunda evvelce ita edilen emir icra edilecektir. Maverayı Kafkasın evvelce kuwayı Osmaniye tarafından kısmen tahliyesi emredildiğinden kısmı mütebakisi müttefikler tarafından vaziyeti mahalliye tetkik edilerek talep olunursa tahliye edilecektir*”²⁷.

Görüşmelerin devamında haberleşmenin itilaf devletlerinin denetimine tabi olmasına ilişkin 12. Madde, askeri, ticari ve deniz ile ilgili malzemelerin tahribinin önlenmesine ilişkin 13. Madde ve kömür, mazot ve yağ ihtiyaçlarının Osmanlı topraklarından itilaf Devletlerince karşılanması ve ihracının yasaklanmasına ilişkin 14. Maddenin görüşülmesinden sonra Amiral Calthorpe 15. Maddeyi okudu²⁸. Taslak madde şu şekildeydi; “*Kaffei hututu hadidiyenin itilaf murakabe zabıtlarının idaresine tevdiî Maverayı Kafkas'ta eylevm Osmanlı İdaresinde bulunan hututu hadidiye de dâhildir ve bunlar serbest ve tam olarak itilaf memurininin emrine verilecektir. Bu maddeye Bakü ve Batum'un İtilaf Devletleri tarafından işgali de dâhildir*”²⁹.

²⁶ BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 1.

²⁷ BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 2.

²⁸ BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 2.

²⁹ BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 2.

Maddeye göre İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nin tüm demiryollarını İtilaf Devletleri'nin idaresine bırakılacak ve buna Güneybatı Kafkasya'da bulunan demiryolları da dâhil olacaktı. Ayrıca maddeye göre Bakü ve Batum'da İtilaf Devletleri tarafından işgal edilecekti. Rauf Bey maddenin bu haliyle kabulü durumunda Osmanlı Hükümeti'nin vazifesini yerine getiremeyeceğini belirterek demiryollarının itilaf memurlarının denetimine tabi olması şeklinde değiştirilmesini istedi ancak Amiral Calthorpe maddenin mevcut halinde kalmasında ısrar etti³⁰. Bunun üzerine Rauf Bey maddenin bu haliyle Osmanlı Hükümetini müşkül duruma sokacağını, örneğin terhis edilecek askerlerin memleketlerine dönmelerinin dahi zora gireceğini beyan etti. Amiral Cathorpe ise amaçlarının halkı mahrum etmek olmadığını, ancak bu demiryollarıyla insanların seyahate ve eğlenceye gitmelerine de müsaade etmeyeceklerini dile getirdi. Görüşmelerin sonunda maddeye *"Ahalinin ihtiyacının tatmini nazarı dikkate alınacaktır"* ilavesinin eklenmesine karar verildi³¹. Rauf Bey'in Bakü'nün işgaline Osmanlı Devleti'nin itiraz etmeyeceklerini beyan etmesi üzerine maddeye *"Hükümeti Osmaniye Bakü'nün işgaline muteriz bulunmayacaktır"* ibaresi eklendi. Ancak maddeye son şekli verilmedi³². Celse, Yemen, Suriye, Hicaz, Asir, Kiliya ve Irak'taki birliklerin İtilaf Devletleri'ne teslim olmalarını içeren 16. Maddenin görüşülmesinden sonra son buldu³³. 28 Ekim pazartesi günü saat 15.00'da başlayan üçüncü celsede 15. Madde son halini aldı; *"Bilcümle hututu hadidiyeye itilaf murakebe zabıtları memur edilecektir. Bunlar meyanında eylevm Hükümeti Osmaniye'nin tahtı murakabesinde bulunan Maverayı Kafkas hututu hadidiyesi aksanı dâhildir. İş bu Kafkas hututu serbest ve tam olarak itilaf memurlarının tahtı idaresine vazedilecektir. Ahalinin ihtiyacının tatmini nazarı dikkate alınacaktır. İş bu maddede Batum'un işgali dâhildir. Hükümeti Osmaniye Bakü'nün işgaline muteriz bulunmayacaktır"*³⁴.

³⁰ BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 2.

³¹ BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 3.

³² BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 3.

³³ BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 3.

³⁴ BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 1.

Görüşmelerin ilerleyen saatlerinde Amiral Calthorpe, Osmanlı silah ve cephanesine ilişkin 20. Maddeyi okudu; “Kuvayı Osmaniyenin vaz’ülçeyş teçhizat silah cephane ve nakliyesi hakkında ita edilecek evamire mütavaat olunması”³⁵.

Rauf Bey maddenin kabul edilmemesini çünkü mevcut haliyle birlikte Osmanlı Ordusu’nun müttefiklere karşı sanki bir cepheye silah sevk edeceklermiş gibi bir anlam çıktığını söyledi. Bunun üzerine Amiral Calthorpe maddenin beşinci maddeye atıfla yazılmasını istedi ve son şekli olarak “*beşinci madde mucibince terhis edilecek kuvayı Osmaniye’ye ait teçhizat, silah, cephane ve vesaiti nakliyenin tarzı istimaline dair ita edilecek talimata riayet olunacaktır*” şeklinde olmasını önerdi. Ancak madde üzerindeki görüşmeler sonraya bırakıldı. Ardından itilaf devletlerinin Osmanlı İaşe Nezareti’ne bir murahhas atamasına ilişkin 21. Madde, harp esirlerine ilişkin 22. Madde ve Osmanlı Devletinin merkezi devletlerle bütün ilişkilerini kesmesine ilişkin olan 23. Maddenin görüşülmesinin ardından 24. Maddeye geçildi³⁶. 24. Madde şu şekildeydi;

“A- Ermeni vilayat sittesinde iğtişaş zuhurunda mezkur vilayetlerin itilaf kuvvetleri tarafından işgali

B- yedinci, onuncu ve on beşinci maddelere ilaveten Sis, Haçin, Zeytun ve Ayntab’ın işgali”

Maddenin okunmasının ardından Rauf Bey bu maddenin büyük bir infial yaratacağını belirterek değiştirilmesini istedi. Reşat Hikmet Bey ise “iğtişaş” kelimesinden ne anladıklarını, bu kelimenin anlamının Fransızca ve İngilizce aynı manaya gelip gelmediğini sordu. Amiral Calthorpe bu kelimenin her iki dilde de aynı anlama geldiğini, Ermeniler hakkında pek çok rivayet bulunduğunu ve maddenin aslında İngiltere ve Amerika halkını teskin amacı taşıdığını ve matbuata yönelik bir madde olduğunu söyledi. Calthorpe, Vilayat-ı Sitte’ye asker

³⁵ BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 2.

³⁶ BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 3.

göndermelerinin de kendi menfaatleri için uygun olmadığını ve bundan emin olunmasını söyledi. Maddenin görüşülmesi sonraya bırakıldı³⁷.

Osmanlı Hükümeti'nin Müzakereler Sırasındaki Talimatları

Müzakerelerin dördüncü celsesi 29 Ekim'de düzenlemesi gerekirken Osmanlı Hükümeti ile heyet arasındaki yazışmaların gecikmesi ve şifreli telgraflardaki karışıklık nedeniyle celse 30 Ekim Çarşamba günü saat 09.10'da başladı³⁸.

Müzakerelerin tamamlanmasından bir gün önce Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Rauf Bey'e bir telgraf göndererek mütareke maddelerine ilişkin çeşitli talimatlar verdi. Bu telgrafta Ahmet İzzet Paşa heyete, 5. Maddenin tadilata uğraması koşuluyla kabul edildiğini, 11. Maddenin tadilata uğraması koşuluyla kabul edildiğini ancak Elviye-i Selase'nin barış anlaşması imzalanana kadar Osmanlı Devleti'nde kalması hususunda gayret etmelerini söyledi. 15. Madde için ise Kafkas demiryolları için verilen teklifleri kabul ettiklerini ancak diğer demiryolları için bir sebep olmadığından buraların maddenin kapsamı dışında tutulması için gayret edilmesini istedi. Bakü hakkında İngilizler tarafından verilen teklifi, Batum limanı ve müessesatının işgalini kabul ettiklerini belirten Ahmet İzzet Paşa, 11. Madde gereği Batum ile Osmanlı Devleti'nin bağlantısının koparılmaması ve Bakü petrolerinden belirli bir hisse alınması için gayret sarf edilmesini istedi³⁹. Ahmet İzzet Paşa, 20. Madde'de için İngilizlerin maksatlarının izahını istedikten sonra 24. Madde için hükümetin direktiflerini açıkladı. İzzet Paşa Vilayat-ı Şarkıyye'de bulunan tüm halkın cins ve mezhep olarak ayırmaksızın yaşadıkları acıların son bulması için hükümetin emniyet ve asayişini sağlayacağını belirttiikten sonra heyete, barış anlaşmasının imzalanmasına kadar idareye nezaret etmek üzere bir İngiliz Kontrol Heyeti'nin ku-

³⁷ BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 3.

³⁸ BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 1.

³⁹ BOA, HR.SYS, 2563/3, s. 37; BOA, HR.SYS, 2563/3, s. 38

rulması hususunda maddede değişiklik yapılması hususunda çalışılmasını belirtti. Böylece ortaya çıkabilecek olan karışıklıkların da önüne geçilebileceğini dile getirdi⁴⁰.

Hükümetin talimatlarına göre devam eden celse diğerlerine göre oldukça gergin geçmekteydi. Hatta Amiral Calthorpe, Osmanlı heyetinin maddelerdeki değişiklikler üzerine ısrarı karşısında mütareke görüşmelerinden çekilme tehdidinde dahi bulundu. Dördüncü celse de Kafkasya'ya ilişkin en önemli konu 24. Madde oldu. Rauf Bey Vilayati Şarkıyye'de şimdiye kadar çeşitli sorunlar olduğunu ancak asiye ve emniyet için gerekli çalışmaların yapılacağını ve mütarekede böyle bir maddenin olmasının çeşitli sorunlar doğuracağını söyledi. Rauf Bey, hükümetten aldığı teklifi iletti ve sulh akdine kadar bu gölgede İngiliz kontrol heyeti bulunmasını istedi. Amiral Calthorpe bu teklifi olumlu karşılamakla birlikte yalnız İngiliz kontrol heyetinin bulunmasının müttefiklerince hoş karşılanmayacağını belirterek Osmanlı heyeti tarafından böyle bir teklifin yapılmasını ve kendilerinin de İngiliz ve Amerikalılardan oluşacak bir heyet kurulması için çalışacaklarını beyan etti. Osmanlı heyeti bu konu hakkında hükümetten gelecek telgrafları beklediklerini beyan ettikten sonra celse 12.20'de son buldu⁴¹.

Beşinci Celse ve Müzakerelerin Son Bulması

Ahmet İzzet Paşa tarafından 30 Ekim 1918'de Rauf Bey'e gönderilen telgrafnamede İzzet Paşa, 24. Maddenin kabulü haline Vilayati Şarkıyye'de yeniden olaylar çıkabileceğini sebep göstererek mevcut maddenin gizli kalması için gayret edilmesini ve lüzum görülürse İtilaf Devletleri'nce kontrol tedbirine izin verebileceğini taahhüt ettiklerini belirtti. Ancak bu telgraf mütareke heyete ancak mütarekenin imzalanmasından sonra ulaşacaktı.

Son Müzakereler 30 Ekim 1918'de yeniden başladı. Bu celse de Amiral Calthorpe mütareke maddelerini yeniden okudu. Kafkasya'ya

⁴⁰ BOA, HR.SYS, 2563/3, s. 39.

⁴¹ BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 2; BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 3.

ilişkin maddeler daha önce kararlaştırıldığı gibi kabul edildi. Yalnız 24. Madde üzerine görüşmeler yapıldı. Sadullah ve Reşat Hikmet Beyler maddede “*Ermeni Vilayat-ı Sittesi’nde iğtişaş zuhuruna mezkûr vilayetlerin itilaf kuvvetleri tarafından işgali hakkının mahfuziyeti*” şartının Ermeni komitacılarına karışıklık çıkarmak için bir sebep vereceğini belirterek en azından gizli tutulmasını istediler⁴². Bunun üzerine Amiral Calthorpe, gizli maddelerin Amerikan Başkanı Wilson’un İlkelerine aykırı bulunduğunu ve bu sebeple gizli olamayacağını belirtti. Reşat Hikmet Bey ise Wilson’un bu ilkeyi insanlığın menfaati için koyduğunu, bu maddenin insanlığın menfaatine değil aleyhinde olduğunu belirterek bu sebeple gizli kalmasının Wilson İlkeleri ile çelişmeyeceğini ifade etse de maddeye gizlilik içeren bir ifade konulmadı. Amiral Calthorpe’un Vilayat-ı Sitte’de bir İngiliz kontrol Heyeti kurulması ve maddenin Ermeni ihtilalcilerine fırsat vermemesi için hükümetinden istekte bulunacağını belirtmesi üzerine madde kabul edildi⁴³.

24. Maddenin kabul edilmesinin ardından görüşmeler son buldu. Mütareke metni Fransız ve İngilizce hazırlandı. Ancak ikisi arasında bir ihtilaf ortaya çıkacak olursa İngilizce metnin geçerli olacağı kararı alındı. 30 Ekim 1918 saat 10.03’te 25. Maddelik Mondros Mütarekesi imzalandı⁴⁴. Osmanlı Heyeti, 31 Ekim’de İzmir’e vardı. Ardından 1 Kasım 1918’de İstanbul’a ulaştı⁴⁵.

Mütarekede Kafkasya’ya İlişkin Maddeler ve Değerlendirmesi

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi mütarekede 5, 11, 15, 20 ve 24. Maddeler Kafkasya’ya ilişkin hususları içermekteydi.

Mütareke taslağındaki 5. Madde “hudutların muhafazası ve asayişin korunması için lüzum görülecek askeri kuvvetlerden başkasının derhal terhis olunması. Miktarı daha sonra İtilaf hükümetleri tarafından kararlaştırılacaktır” şeklinde olması mevcut 400.000 kişilik Osmanlı

⁴² BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 1.

⁴³ BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 2.

⁴⁴ BOA, HR.SYS, 2305/20, s. 2.

⁴⁵ Türk geldi, Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, s. 64.

Ordusu'nun tamamının terhis edilmesi anlamına gelmekteydi. Ayrıca terhis işleminin son bulmasının ardından asayiş ve sınır güvenliğini sağlayacak asker miktarı için de yine İtilaf Devletleri son karar mercii olacaktı. Osmanlı Heyeti'nin karşı çıkmasıyla birlikte bu madde "Miktarı daha sonra İtilaf hükümetleri tarafından kararlaştırılacaktır" şartı kaldırılarak, Reşat Hikmet Bey'in "miktar Osmanlı Hükümeti ile müttefikler arasında görüşülerek tayin edilecektir" şeklinde değiştirilmesi yönündeki teklifi kabul edildi. Ancak bunun dışında bir değişiklik yapılmadı⁴⁶. Böylece Osmanlı Devleti, ilerleyen günlerde Ordusu'nun terhisi aşamasında en azından İtilaf Devletleri'nin ordunun kaderine tek başına hâkim olmasının önüne küçük de olsa bir engel konulabilirdi.

11. Maddeye göre İran'ın Kuzey Batısı ve Maverayı Kafkas'ta bulunan Osmanlı Ordusu derhal 1914 sınırlarına geri çekilecekti. Bu durum Osmanlı Ordusu'nun Erzurum'a kadar geri çekilmesi anlamına gelmekteydi⁴⁷. Rauf Bey ise Osmanlı Ordusu'nun Kafkasyalardan çekilmesi yönünde bir emrin mütareke görüşmelerinden önce verildiğini, Elviye-i Selase dışındaki toprakların kendilerine ait olmadığını ve bu bölgeye kadar ilerleme sebeplerinin bölge ahalisinin isteği üzerine

⁴⁶ 5. Maddenin son hali şöyleydi; *Madde 5. Hudutların muhafazası ve asayiş dahilinin idamesi için lüzum görülecek kuvayı askeriyeden maadasının derhal terhisi (iş bu kuvayı askeriyenin miktar ve vaziyetleri İtilaf hükümeti tarafından Devleti Aliye ile müzakere edildikten sonra ta-karrür ettirilecektir.* Türk geldi, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.38,70; Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni, I**, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s. 103.

⁴⁷ 4 Haziran 1918'de Batum'da Osmanlı Devleti ile Azerbaycan arasında imzalanan Dostluk Antlaşması'na göre Azerbaycan hükümetinden gelecek bir talep üzerine Osmanlı Devleti, bölgenin asayişini temin için gerektiğinde askeri kuvvetle yardıma bulunacaktı. Bu sebeple Türk Ordusu 15 Eylül 1918'de Bakü'nün Rus ve Ermenilerden kurtarılması amacıyla bir harekât gerçekleştirmiş ve savaş sonunda Bakü'ye kadar ilerlemişti. Bu durum İngiltere'nin Kafkasya politikası için kabul edilemez bir durumdu. Nitekim Antlaşmanın 11. Maddesi Osmanlı Devleti'nin elde ettiği bu başarının önünün alınmasını hedeflenmekteydi. Enis Şahin, **Trabzon ve Batum Konferansları ve Batum Antlaşmaları (1917-1918)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s. 628-629; **BOA, HR.SYS**, 2305/20, s. 1; 11. maddenin son hali şöyleydi; *"İran'ın şimali garbi kısmındaki kuvayı Osmaniye'nin derhal harpten evvelki hudut gerisine celbi hususunda evvelce ita edilen emir icra edilecektir. Maverayı Kafkas'm evvelce kuvayı Osmaniye tarafından kısmen tahliyesi emredildiğinden kısmı mütebakisi müttefikler tarafından vaziyeti mahalliye tetkik edilerek talep olunursa tahliye edilecektir"*. Türk geldi, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.71

gerçekleştiğini söyledi. Brest-Litovsk Antlaşması gereği Rusya'nın savaştan çekilmesiyle işgalden kurtarılan bu bölgenin boşaltılmasının maddeden çıkarılmasını istedi⁴⁸. Sonunda madde “*İran'ın şimali garbî kısmındaki kuvayı Osmaniye'nin derhal harbden evvelki hudud gerisine celbi hususunda evvelce ita edilen emir icra edilecektir. Maverayı Kafkasın evvelce kuvayı Osmaniye tarafından kısmen tahliyesi emredildiğinden kısmı mütebakisi müttefikler tarafından vaziyeti mahalliyeye tetkik edilerek talep olunursa tahliye edilecektir.*” şeklinde değiştirildi⁴⁹. Ancak bu değişikliğin İngiliz planlarına engel olmayacağını 9 Aralık 1918'de Elviye-i Selâse'nin boşaltılması amacıyla nota verilmesiyle ortaya çıkacaktı.

Taslak metince yer alan 15. Maddeye göre Osmanlı Devleti'nin demiryolları İtilaf Devletleri'nin idaresine bırakılacaktı. Buna ek olarak Güney Batı Kafkasya'da bulunan demiryolları da İtilaf Devletleri'nin kontrolüne bırakılacak ve Bakü ile Batum İtilaf Devletleri tarafından işgal edilecekti⁵⁰.

Osmanlı Devleti, 4 Haziran 1918'de Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile imzaladığı Maverayı Kafkasya Şimendiferlerinin Taksimine Dair Antlaşma ile Kafkas demiryollarının kullanım hakkını elde etmişti. Mütarekenin 11. Maddesi Osmanlı Devleti'nin Kafkas ulaşım ağına ilişkin hâkimiyeti kırmaya yönelik bir girişimdi. İngiltere bu maddeyle hem Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hâkimiyetine tamamen son vermeyi hem de özellikle Kafkas Petrollerinin taşınmasını kolaylaştırmayı hedeflemekteydi⁵¹. Mütarekeye Kafkas Demiryollarının eklenmesindeki bir diğer önemli amaç şüphesiz İngilizlerin Kafkaslarda

⁴⁸ Selçuk Ural, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, İQ Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 48-50.

⁴⁹ Türkgeldi, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s. 41.

⁵⁰ **BOA, HR.SYS**, 2305/20, s. 2; 15. maddenin son hali şöyleydi “*Bilcümle hututu hadiyeye itilâf murakabe zabilleri memur edilecektir. Bunlar meyanında elyem Hükümeti Osmanîyenin tahtı murakabesinde bulunan Maverayı Kafkas hututu hadidiyesi aksamı dahildir, iş bu Kafkas hututu serbest ve tam olarak itilâf memurlarının tahtı idaresine vazedilecektir. Ahalinin ihtiyacının tatmini nazarı dikkate alınacaktır. İşbu maddede Batum'un işgali dahildir. Hükümeti Osmaniye Bakü'nün işgaline muteriz bulunmayacaktır*”. Türkgeldi, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s. 71.

⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bknz: Enis Şahin, **Trabzon ve Batum Konferansları ve Batum Antlaşmaları (1917-1918)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.

meydana gelecek gelişmelere anında müdahale etme imkânına kavuşacak olmaları olsa da Osmanlı Heyeti böyle bir hükmün bölgede yaşayan ahalinin ihtiyaçlarını gidermesine engel teşkil edecek olması ve askerin terhisi noktasında sorunlar doğuracak olması nedeniyle maddeye karşı çıktı. Bunun üzerine maddeye “*Ahalinin ihtiyaçlarının giderilmesi dikkat nazarna alınacaktır*” cümlesi eklendi. Ayrıca “*Hükümeti Osmaniye Bakü'nün işgaline muteriz bulunmayacaktır*” şeklinde bir değişiklik yapıldı⁵² Maddeyle birlikte Batum'un işgali de kabul edildi. Bu madde Osmanlı Devleti'nin Kafkaslardaki varlığını ciddi anlamda etkileyecek sonuçlar doğurdu. Osmanlı heyeti 11. Madde'deki gibi küçük bazı değişiklikler yapılmasını sağlasa da bu değişiklikler ilerleyen zamanlarda İtilaf Devletleri tarafından ciddiye alınmayacaktı⁵³.

Mütareke taslağında “Kuvayı Osmaniye'nin vaz'ülçeyş teçhizat silah cephane ve nakliyesi hakkında ita edilecek evamire mütavaat olunması” şeklindeki 20. Madde görüşmeler sonunda beşinci madde mucibince terhis edilecek kuvayı Osmaniye'ye ait teçhizat, silah, cephane ve vesaiti nakliyenin tarzı istimaline dair ita edilecek talimata riayet olunacaktır” şeklinde kabul edildi⁵⁴.

Rauf Bey maddenin bu şekilde kabulüyle birlikte en azından bütün silahların İtilaf Devletleri'nin kontrolüne geçmesi yerine 5. Madde'de belirtilen asker sayısına oranla silahların bir kısmının elde tutulmasını hedefledi. Ancak ilerleyen günlerde beşinci madde de belirtilen görüşmeler neticesinde yaklaşık 60.000 kişilik bir Osmanlı askeri teşkilatının oluşturulmasıyla birlikte İngilizler mevcut mühimmatın 4/5'i üzerinde tasarruf hakkını ele geçirmiş sayılacaklardı⁵⁵.

20. Madde'de belirtilen silahların kontrolünün ve nakliyesinin İtilaf Devletleri'nin kontrolüne bırakılmasına ilişkin hususlar yalnızca 5.

⁵² Orbay, **Cehennem Değirmeni**, I, s.111-112; Türkgeldi, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s. 42-43.

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bknz: Selçuk Ural, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, İQ Yayıncılık, İstanbul, 2008.

⁵⁴ **BOA, HR.SYS**, 2305/20, s. 2; Türkgeldi, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s. 72.

⁵⁵ Ural, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, s. 51-52.

Maddeye göre ordunun terhis edilmesinden sonra ortaya çıkan fazla silahın Osmanlı Ordusu'nun elinden alınması değildi. İtilaf Devletleri'nin asıl önem verdikleri Rusya'nın Elviye-i Selase'den geri çekilmesiyle Osmanlı Devleti tarafından el konulan Rus silahlarıydı. Öyle ki Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının hemen ardından Kars ve Erzurum'a gelen İngiliz subayları, önce 9. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa'ya ve ardından onun yerine gelen 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya Rus silahlarının teslim edilmesi için baskı yaptılar. Bölgeye gelen İngiliz Kontrol Heyetleri'nin en önemli amaçlarından biri Rus silahlarının teslimi konusu oldu. Ancak Yakup Şevki Paşa'nın bu silahların büyük çoğunluğunu bölgedeki milli cemiyetlere teslim etmesi ve Kazım Karabekir Paşa'nın da silahların teslimi konusunda bölgeye gelen İngiliz Kontrol Subayı Yarbay Rawlinson'ın taleplerini yerine getirmemesi bu silahların teslim edilmemesini sağladı⁵⁶.

Mütareke taslağının en çok tartışılan maddesi ise 24. Madde oldu. 24. Madde şu şekildeydi;

“A- Ermeni vilayat sirtesinde iğtişas zuhurunda mezkur vilayetlerin itilaf kuvvetleri tarafından işgali

B- yedinci, onuncu ve on beşinci maddelere ilaveten Sis, Haçin, Zeytun ve Ayıntab'ın işgali”⁵⁷.

Özellikle maddenin A fıkrasının bölgedeki Ermeni komitacılarına karışıklık çıkarmak için fırsat verebilecek nitelikte olmasının Osmanlı Heyeti'nce eleştirilmesi üzerine görüşmeler oldukça uzadı⁵⁸. Osmanlı heyeti bu maddenin taslaktan çıkarılması ve gerekirse bir İngiliz Kontrol Heyeti'nin kurulması için uğraşsa da bu teklif kabul görmedi. So-

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bknz: Selçuk Ural, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, İQ Yayıncılık, İstanbul, 2008.

⁵⁷ **BOA, HR.SYS**, 2305/20, s. 3.

⁵⁸ **BOA, HR.SYS**, 2305/20, s. 3.

nunda B fırkası 16. Madde içerisine alındı ve A fırkası “*Vilayati Sittesinde iğtişaş zuhurunda mezkûr vilayetlerin herhangi bir kısmının işgali hakkını itilaf devletleri muhafaza eder*” şekliyle kabul edildi⁵⁹.

Maddenin kabulünün ardından özellikle bu bölgelerde Ermeni terörünün artması Osmanlı Heyeti'nin haklılığını göstermektedir. Ancak İngilizlerin Bağımsız ve Büyük Ermenistan projeleri açısından değerlendirildiğinde İngiliz amaçlarına uygun olarak kabul edilmiştir⁶⁰.

Mütarekeye İlişkin Tarafların Görüşleri

Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devlet erkânı tarafından başarılı olarak kabul edildi. Öyle ki hem Türkler, hem de İngilizler tarafından bir siyasi başarı olarak görülmekteydi. İzzet Paşa 2 Kasım 1918'de ordu-lara ve mülki erkâna bir genelge gönderdi ve mevcut mütarekenin müttefiklerimize nazaran daha hafif şartlar içerdiğini söyleyerek imzalanana mütarekeyi bir başarı olarak gösterdi⁶¹. Rauf Bey de mütarekeyi başarılı olarak bulsa da ilerleyen dönemlerde mütareke şartlarına dayanarak işgal hareketlerinin başlaması üzerinde o da yanıldığını kabul edecekti⁶². Padişah Vahdettin ise mütareke şartlarını ağır bulmasına rağmen zaman içinde İngilizlerle olan dostluk ilişkilerini kullanarak uygulama sürecinde hükümlerin hafifletilebileceğini düşünüyordu⁶³.

İngilizler ise mütarekeyi kendi açılarından başarılı bulmaktaydı. Ancak mütarekenin Osmanlı Devleti tarafından başarılı bulunması üzerine oluşan havayı kendileri için tehlikeli görmekteydiler. Öyle ki

⁵⁹ Türkgeldi, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s. 73.

⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Selçuk Ural, Mehmet Okur, Nebahat Arslan, **Meşrutiyet'ten Milli Mücadele'ye Elviye-i Selase'de Ermeni Meselesi**, Sonçağ Yayınları, İstanbul, 2007.

⁶¹ Ural, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, s. 36.

⁶² 62; Rauf Bey mütareke şartlarından ziyade Amiral Calthorpe'un hükümetiyle görüşerek müzakereler sırasında konuşulan kimi konularda heyete söz vermiş olması ve bunların Osmanlı Heyeti'nin istediği gibi çözülmesi yolunda çaba sarfedeceğini belirtmesi olmuştur. Orbay, **Cehennem Değirmeni, I**, s. 148.

⁶³ Ural, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, s. 38.

İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour, 9 Kasım 1918'de Amiral Calthorpe'a gönderdiği telgrafta “Türkler mütareke şartlarının kendi lehlerinde olduğu iddiasında bulunmaya başladılar. Böyle bir izlenimin yaratılmasına fırsat vermemeliyiz. Mısır ve Hindistan'daki Müslüman uyruklarımızın, Türklerin kesinlikle yenilgiye uğratıldığını anlamaları gerekmektedir; bu, Pan-İslamizm ve Pan-Turanizme ve İslâmın genellikle siyasal maksatlar için istismarına öldürücü bir darbe indirecektir” diyordu⁶⁴.

Mütarekenin imzalanmasından bir gün sonra Ahmet İzzet Paşa, tüm ordulara bir telgraf göndererek “Bugün öğleden sonra geçerli olmak üzere İtilâf Devletleri ile Mütareke imzaladık. Mütareke şartlarına kat'iyen riayet olunması ve bu tebliğin alındığının tarafımıza derhal bildirilmesi gerekir”⁶⁵ diyerek mütarekenin imzalandığını duyurdu.

Suriye Cephesi'nde Yıldırım Orduları Komutanı olarak görev yapan Liman Von Sanders Paşa, aynı gün görevinden alındı ve yerine 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa getirildi⁶⁶. Mustafa Kemal Paşa Mondros Mütarekesi'ni 3 Kasım 1918'de Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafında mütarekeyi açıkça eleştirdi ve özellikle Toros Tünelleri, Suriye ve Kilikya terimleriyle neyin kastedildiğinin açıklanmamış olmasının doğuracağı sıkıntıları sıraladı⁶⁷.

Ahmet İzzet Paşa 2 Kasım 1918'de de mütareke şartlarını ordu komutanlıklarına ve mülki idarelere bilmesi üzerine orduların mütareke şartlarına uygun olarak yeniden teşkilatlandırılması süreci başladı⁶⁸.

⁶⁴ Ural, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, s.39.

⁶⁵ Türk İstiklal Harbi I, **Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999, s.46.

⁶⁶ Mustafa Onar, **Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları**, Cilt: I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 1.

⁶⁷ Ural, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, s. 41.

⁶⁸ Ural, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, s. 56.

Sonuç

Osmanlı Ordusu, 3 Mart 1918'de Sovyet Rusya ile imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması'nın ardından Kafkas Cephesi'nde önemli başarılar elde etti. İlk önce Elviye-i Selase kurtarıldı ve ardından Osmanlı Ordusu Bakü'ye kadar ilerledi. Osmanlı Ordusu'nun Bakü'ye kadar ilerlemiş olması bölgenin jeopolitik öneminin farkında olan İngiltere'nin planları için önemli bir tehlike oldu. İngiltere, Osmanlı Ordusu'nun yarattığı tehlikeyi 30 Mart 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nde elde ettiği kazanımlarla yok etmeye çalıştı.

29 Eylül 1918'de Bulgaristan'ın savaş dışı kalması Osmanlı Devleti için savaşın bittiği anlamına geliyordu. Bu sebeple mütareke için yollar aranmaya başladı. Sonunda Ahmet İzzet Paşa hükümetinin iş başına gelmesinden kısa bir süre sonra İngiltere ile mütareke imzalanması için görüşmeler başladı. Osmanlı Devleti bu amaçla başkanlığını Bahriye Nazırı Rauf Bey'in yaptığı, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet, Erkân-ı Harb Kaymakamı (Kurmaya Yarbay) Sadullah Beyler ve Ali Türkgeldi'den oluşan bir heyeti görevlendirdi. Heyet 27 Ekim 1918'de mütareke için Midilli'nin Mondros Limanında İngiltere ile görüşmelere başladı. Müzakerelerde İngiltere'yi Amiral Calthorpe başkanlığındaki heyet temsil etti. Osmanlı Devleti'ne sunulan mütareke taslağının 5, 11, 15, 20 ve 24. Maddeleri Kafkasya'ya ilişkin hükümleri içeriyordu. Osmanlı Heyeti, bu maddelerin kabulü sonucunda Osmanlı Devleti'nin Kafkaslardaki varlığının tamamen ortadan kalkacağını bildiği için ilk önce maddeleri kabule yanaşmadı. Ancak Amiral Calthorpe'un görüşmelerden çekilme tehdidini sürekli bir baskı unsuru olarak kullanması heyeti hiç olmazsa maddeler üzerinde çeşitli değişiklikler yapılmasını için Amiral Calthorpe'un ikna edilmesine zorladı. Bu küçük değişiklikler esasında maddelerin içeriğini fazlaca değiştirmede. 5. Maddeyle Osmanlı Devleti'nin sınır güvenliğini ve asayişini koruma görevi dışında bütün orduların terhis edilmesi kararlaştırıldı. Ancak müzakereler sırasında Osmanlı Heyeti'nin çalışmalarlarıyla maddenin sonuna Osmanlı Ordusu'nda kalacak miktarın Osmanlı Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında yapılacak görüşmelerce

belirlenmesi kabul edildi. 11. Maddeyle Osmanlı Ordusu'nun 1914 sınırlarına çekilmesi kabul edildi. Rauf Bey bu durumun bölgedeki ahalinin Ermeni katliamına maruz kalacak olmasını söylemesi üzerine Amiral Calthorpe bu maddenin uygulanması sırasında bu husus göz önüne alacaklarını söyledi. 15. Maddeye göre Osmanlı Devleti Kafkasya'da dâhil olmak üzere tüm demiryollarını İtilaf Devletleri'nin kontrolüne bırakacaktı ancak müzakereler neticesinde bu maddede değişiklik yapılarak "*Ahalinin ihtiyaçlarının giderilmesi dikkat nazarına alınacaktı*" cümlesi eklendi. 20. Madde ile birlikte Osmanlı Devleti elindeki tüm mühimmatı İtilaf Devletleri'nin kontrolüne bırakıyordu. Görüşmelerde üzerinde en çok durulan madde ise 24. Madde oldu. Bu madde ile Vilayat-ı Sitte'de bir karışıklık meydana gelirse İtilaf Devletleri'nin burayı işgal hakkı bulunacaktı. Ayrıca maddenin B fıkrasıyla birlikte Sis, Haçin, Zeytun ve Ayıntab'ta bu kapsama alındı. Osmanlı heyeti maddenin bölgedeki Ermeni Komitacıları kışkırtacağını belirleterek maddenin kaldırılmasını ve yerine İngiliz Kontrol Heyetleri'nin kurulmasını istese de bu teklif kabul görmedi.

Maddelerin gerek taslak gerek son halleri incelendiğinde Osmanlı Heyeti'nin maddelerin içeriğini değiştiremediği sadece küçük değişiklikler yapılmasını sağladığı görülebilir. Denilebilir ki bu küçük değişiklikler üzerinden ilerleyen süreç içerisinde bir takım kazanımlar elde edileceği düşünülmüştür. Ne var ki mütarekenin imzalanmasının hemen ardından İtilaf Devletleri'nin bu maddelerdeki haklarını sonuna kadar kullanarak işgallere başlamaları ve Osmanlı Ordusu'nun terhisi için var güçleriyle uğraşmaları beklentileri boşa çıkarmıştır.

Kaynakça

- Akşin, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, I**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1992.
- Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi tarihi 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983.
- Ayışığı, Metin, **Mareşal Ahmet İzzet Paşa**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâp Tarihi, III**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

Çağlayan, Kaya Tuncer, “Dünya Savaşı Sonucunda Enver Paşa’nın Kafkasya’daki Planları ve İngiltere”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı:41, 1998, ss. 513-520.

Fromkin, David, **Barışa Son Veren Barış**, Çev: Mehmet Harman, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997.

Jaeschke, Gotthard, “Mondrosa Giden Yol”, **Belleten**, Cilt: 28, Sayı: 109, 1964, ss. 141-152.

Onar, Mustafa, **Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları, Cilt: I**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

Orbay, Rauf, **Cehennem Değirmeni, I**, Emre Yayınları, İstanbul, 1993.

Şahin, Enis, **Trabzon ve Batum Konferansları ve Batum Antlaşmaları (1917-1918)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.

Tolon, Ahmet Hurşit, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr’e Giden Yol**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Toynbee, Arnold, Kenneth P.Kirkwood, **Turkey**, London, 1926.

Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999.

Türkgeldi Ali, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948.

Ural, Selçuk, “Kurtuluş’tan Mondros Mütarekesine Vilayât-ı Şarikiye’de Meydana Gelen Mülki ve İdari Sorunlar”, **Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 9, 2010, ss. 9-27.

Ural, Selçuk, Mehmet Okur, Nebahat Arslan, **Meşrutiyet’ten Milli Mücadele’ye Elviye-i Selase’de Ermeni Meselesi**, Sonçağ Yayınları, İstanbul, 2007.

Ural, Selçuk, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, İQ Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Ülman, A. Haluk, **Birinci Dünya Savaşına Giden Yol**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973.

Ünal, Levent, “Birinci Dünya Harbi’nde Erzurum’un Düşmesi Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler ile Bölgede Cereyan Eden Muharebelerin Değerlendirilmesi”, **100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı’nda Kafkas (Doğu) Cephesi Uluslararası Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.